

מלכ"ב ה' - סיפור הצדעה לדמויות משנה

הסיפור במלכ"ב ה' הידוע כסיפור צרעת נעמן הוא סיפור הצדעה לדמויות המשנה. כל המתרחש בו מונע בחכמתן ויוזמתן של ה"אנשים הקטנים". יתירה מזאת המנהיגים ונשואי הפנים רק מפריעים לקידום העלילה ובייחוד לעצמם!

המחשבות הדידקטיות על סיפור זה הן בעקבות הניתוח הספרותי המקיף של יאיר זקוביץ בספרו גבוה מעל גבוה, הוצאת עם עובד, תל אביב 1985. (הספרון כולו המונה 156 עמודים מוקדש למל"ב ה').

פרוש שונה על אספקטים מסוימים בסיפור מצוי אצל יאירה אמית בספרה האחרון – גלוי ונסתר במקרא – פולמוסים גלויים, עקיפים ובעיקר סמויים, ידיעות אחרונות – ספרי חמד 2003, עמ' 74 – 77

מל"ב ה' 1 - 19

הסיפור פותח בבעיה - צרעת נעמן ומסתיים בפיתרון - נעמן נרפא. בסיפור זה, האנשים המכובדים, נשואי הפנים והידועים מקלקלים ומעכבים את ריפוי ודווקא דמויות ללא שם וחסרות מעמד יקדמו את נעמן אל הפיתרון.

איש גדול, נערה קטנה

הסיפור מתחיל בהצגת איש גדול נשוא פנים וגיבור חיל, הלוא הוא נעמן. כדאי לשים לב שמעל לאיש הגדול הזה יש איש עוד יותר גדול - שהרי נעמן הוא איש גדול "לפני אדוניו". אדוניו הוא מלך ארם הנזכר להלן בפס' 5. יש סיום מפתיע לפסוק המספר בשבחו של האיש הגדול נשוא הפנים וגיבור החיל שבאמצעותו נתן ה' תשועה לארם על ישראל - האיש הזה הוא מצורע. מי שמציע פיתרון לצרתו היא דווקא נערה קטנה, שביה ישראלית המשמשת את אשת נעמן.

המלכים מעכבים את הפיתרון

כמקובל - מבקש נעמן שחרור מאדוניו - מלך ארם וזה לא רק שמסכים לשחררו אלא פועל בהתאם לאופן שבו הוא מבין שפועל העולם - הוא אינו פונה אל הנביא בו מדובר, אלא אל מלך הארץ. פנייה אל האינסטנציה הגבוהה ביותר, עשייה דרך החלונות הגבוהים היא הדרך המוכרת למלך ארם. זהו העיכוב הראשון בידי דמות מכובדת. המכתב הנשלח אל מלך ישראל מעיד על עולמו של מלך ארם - עולם של מלכים עולם של כוח. המלך לדידו הוא כוח שאין למעלה ממנו בארצו, ולפיכך בהיזקו לסיוע לא יאה לו לפנות אלא אל מלך שכמותו.

יתירה מכך - במכתבו לא מזכיר מלך ארם את הנביא. לפי הבנתו אין הוא צריך לספר למלך מה קורה בתחומי ממלכתו. איך יתייצב המלך בפני האתגר - זה כבר עניינו. ניתן היה אולי לצפות שמה שידעת נערה קטנה מארץ ישראל יהיה ידוע למלך ישראל היושב בשומרון - עירו של הנביא.

אי איזכורו של הנביא במכתב של מלך ארם מאפשר למלך ישראל לפרש את המכתב פירוש פסימי ועוין. וזהו העיכוב השני של איש מכובד. ועוד, אנו עומדים על קוצר השגתו: אין הוא ער לנוכחותו של איש האלוהים בקרבתו. תגובתו היא של פחד וחוסר אונים - הוא קורא את המכתב - וקורע את בגדיו.

המלך היודע שרק לאלוהים הכוח להמית או להחיות, אינו מוכן להודות שיש אנשים - כמו איש האלוהים - שלא כמותו יכולים לפנות אל הכוחות האלוהיים.

גם הנביא לא מצטיין בעודף ענווה

איננו יודעים איך הגיע תוכן המכתב והבעיה שבפניה עומד מלך ישראל לאוזני איש האלוהים. אולי שוב בידי דמויות אלמוניות מעבדי המלך אולי אלה שבפניהם התריס ותינה את צרתו - אלה שפנה אליהן בפס' 7 - "אך דעו וראו..."

מכל מקום הנביא חוטא אף הוא החטא של גאווה - הוא מציע כי יבוא נעמן אליו. לא הוא יגיע אל שר הצבא הארמי אלא הוא שיבוא אליו. וחושב יותר - ידע נעמן כי יש **נביא** בישראל. נביא ולא אלוהים.

האם זו מטרה חשובה? ומנין כוחו של הנביא לרפא את נעמן?

נעמן אכן בא אל הנביא. אך רוצה הוא להראות את כוחו וכבודו. הוא מופיע במלוא תפארתו - בסוסיו וברכבו המסמלים כוח צבאי. עמידתו של אלישע בפתח בית הנביא מתבארת בכתוב הבא - הוא מצפה שאלישע יצא ויעמוד לפניו.

גאוות הנביא גררה גאווה שכנגד מנעמן. ושרשרת הגאווה לא נשברת. אלישע איננו יוצא אל שר הצבא הבא לבקש ממנו ריפוי. הוא שולח אליו שליח.

לא רק שמעשה הריפוי נשלח אליו באמצעות שליח אלמוני, אלא שבריפוי עצמו אין כל מקסם - רחצה פשוטה בירדן. לכך לא יכולה גאוותו של נעמן להסכין. עתה ברור כי משחק הגאווה הזה מונע את ריפוי של נעמן. הוא כבר מתכוון להסתלק בחימה רבה.

מה היינו עושים בלי העבדים!?

אבל למרבית המזל - שוב מתיצבות הדמויות המשניות והאנונימיות כדי לקדם את ריפוי של נעמן. כדאי לשים לב אל המילה "גדול". נעמן הוא איש גדול ועל כן ציפה לדבר גדול. אבל אומרים לו עבדיו - אם היית מוכן לבצע משימה גדולה שהיה מטיל עליך הנביא כדי להירפא, וודאי שתהיה מוכן לבצע פעולה כה פשוטה כהיטהרות.

כשם שקיבל נעמן את דברי הנערה הקטנה מארץ ישראל כך מוכן הוא לקבל את דברי עבדיו.

שינוי נפשי מוביל לריפוי גופני

ואכן בפסוק הבא אנו מוצאים את נעמן טובל בירדן. בשרו של נעמן שב והיה לבשר נער קטון. נראה כי השימוש בתואר "קטון" אינו מקרי כאן. כדאי לשים לב לחזרת המילה "וישב" שבפסוק 14: "וַיֵּשֶׁב בְּשָׂרוֹ כְּבֶשֶׂר נֶעֶר קָטָן וַיְטַהֵר: (טו) וַיֵּשֶׁב אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים" לא בשרו בלבד הוא כבשר נער קטון, - אלא גם נעמן עצמו איבד את הגאווה שמנעה את ריפוי והוא שב אל הנביא מתוך עמדה שונה. הוא עומד לפני הנביא - ביטוי שמשמעו התייצבות קטן בפני גדול. אי אפשר שלא להשוות את עמידתו הכוחנית בפתח בית אלישע עם סוסים ורכב (9) אל עמידתו עתה.

הריפוי מרפא גם את הרופא

אבל מסתבר שבתהליך ריפוי של נעמן לא רק הוא עבר שינוי - גם לאלישע קרו דברים. עמידתו של נעמן היודע את מקומו לפני הנביא מזכירה לו כפיפותו שלו. לראשונה בסיפור מזכיר הנביא את ה' -

חי ה' אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו, אומר אלישע אל האיש העומד לפניו. הוא מסרב לקבל מנעמן תמורה כלשהיא עבור ריפוי בהכירו בכך שהאחראי לריפוי הוא ה' ולא הוא. זהו סיפור על מקומם של הבלתי מכובדים אלה שאינם נחשבים למובילים לגדולים; סיפור של נפילת מחיצות הגאווה. וכשזה קורה - יכול תהליך של ריפוי להתרחש.

סיכום המהלך המוצע

ההצעה שלהלן מסכמת ו"מתרגמת" את האמור לעיל למערך דידקטי. מאליו יובן שאין הוא מחייב ועל מורה לכתוב את מהלכיו שלו התואמים את תפיסתו ואת כיתתו. מאליו יובן שכל מורה רשאי לקחת רק חלקים הנראים לו לשימוש בשיעורו על הפרק, במידה והם נראים לו. לאחר קריאת פסוקים 1 – 4 ניתן לבקש מהתלמידים לאסוף את כל כינויי "גדול" וקטן" בקטע להמשיך ולקרוא 5 – 14 – לאסוף עוד התנהגויות של אנשים המנהגים ב"גדלות" (שני המלכים, הנביא). מי מניע את ההתרחשויות לעבר ריפוי של נעמן ומי מעכב בעדו? (המלכים הנביא ונעמן עצמו מעכבים ואילו הנערה והעבדים מקדמים)

מל"ב ה' 20 - 27

בחלקו הראשון של פרק ה' נרפא אדם מצרעת ובחלקו השני נדבק אדם בצרעת. אנו מציעים להעמיד על ניגוד זה את שאלת הדריכה של הוראת ה' 20 – 27. הבנו (חלקית, כפי שנראה להלן) את תהליך הריפוי של נעמן, אולם מדוע גיחזי נדבק בצרעת? על פני השטח נראה כי האחד שמע בקול הנביא והשני הפר את הוראותיו. אולם יש אפשרות שהסיבה עמוקה יותר. כדי לעמוד על כך כדאי לקרוא שני סיפורים נוספים העוסקים בעונש הצרעת – האחד על עויזו מלך יהודה דה"ב כ"ו 16 – 21, והשני על מרים אחות משה במדבר י"ב 1 – 15. נראה כי המשותף לשני הסיפורים על אנשים הנענשים בצרעת הוא גאווה ואי השלמה עם מערכת כפיפיות.² נעמן עבר תהליך שינוי שבו יכול היה לשים בצד את גאוותו ולהישמע אל נביא המטפל בו באמצעים בלתי מרשימים ואף אינו יוצא לקבלו כפי שראוי לאדם במעמדו. משסרה תחושת הגבהות והגדלות – הוא נרפא. אולם גם בתהליך שעבר הוא אינו שוכח את המציאות בה הוא חי ואת מערכות הכפיפיות שלהן. שלא כחוזרים בתשובה (או בשאלה) המקצינים מאד את עמדותיהם, נשאר נעמן נאמן לאורח חייו גם אם פנימיותו והלך מחשבתו עברו תהליכי שינוי. זאת ניתן ללמוד מסוף מפגשו עם אלישע בו הוא מבקש את אישור הנביא לחובותיו כשר צבא ארם, קרי – השתחוויה לאל בית רימון (פס' 17 – 19). גם אלישע מבין צורך זה וכי שינוי איננו יכול לדרוש הפיכת אדם לאדם אחר

¹ את המטפורה "שיעור דרוך" (כלומר יצירת מתח חיובי בשיעור כמו הקשת הדרוכה) טבע המורה המחנך ואיש הרוח מרדכי שלו.
² זקוביץ, גבוה מעל גבוה, עמ' 118.

לגמרי והוא נותן את ברכתו לנעמן. נעמן מבין באופן עמוק את מגבלותיו – את מה הוא יכול לשנות ולהירפא ומה איננו נתון בידי ועליו להמשיך בכפיפותו. לכן יכול היה להירפא. גיחזי לא היה צריך לעבור תהליכי שינוי – הוא הכיר בכוחו של אלישע ובה' הניצב מעל לכל, אולם הוא לא רק שכפר במערכת כפיפיות זו, אלא אף ביקש להשתמש בה לצרכיו בדרך השקר והזיוף.³

³ שם, עמ' 121.